

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ГАДЖИСЬВА Ділара Вагіфівна

УДК 321.01/02(1-83)

**МІЖНАРОДНІ ЧИННИКИ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
ІНСТИТУТІВ ПОЛІТИЧНОГО ТРАНЗИТУ**

спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем
та глобального розвитку

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор політичних наук, професор
ПОЛЬОВИЙ Микола Анатолійович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри соціальних теорій

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
ШЕВЧУК Олександр Володимирович,
Чорноморський державний університет
ім. П. Могили,
декан факультету політичних наук;

кандидат політичних наук, доцент
КОЧ Світлана Вадимівна
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова,
доцент кафедри історії та світової політики

Захист відбудеться 20 червня 2014 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 19 травня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. В. Пехник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що сучасна політична реальність, частиною якої є процеси політичного транзиту, характеризується надзвичайною складністю. В той же час не викликає сумнівів, що транзитивні процеси здійснюють майже всеохоплюючий вплив на суспільне та політичне життя всередині кожної країни. В міру поступового зростання всебічного взаємозв'язку та взаємозалежності країн світу, поступово збільшується міжнародний вплив на виникнення та характер здійснення процесів політичного транзиту в окремих країнах, який втілюється в появі феномена перенесення схем та моделей реалізації транзиту з однієї країни до іншої, врахуванні позитивного і негативного досвіду посттранзитних країн щодо принципів та способів організації політичного транзиту, легітимації міжнародною спільнотою лише тих перетворень, які здійснюються на загальновизнаних в світі демократичних засадах.

Міжнародні чинники набувають значного поширення в практиці політичних транзитів ХХІ століття та впливають на поширення загальносвітових тенденції до демократизації шляхом створення певних перехідних інститутів. Таким чином, політичний транзит набуває певної інституційної складової, яка активно підтримується міжнародною спільнотою в якості визнаного та ефективного механізму здійснення політичного транзиту.

Вищезазначене зумовлює необхідність аналізу впливу широкого кола міжнародних чинників, які впливають в першу чергу на інституційну складову політичного транзиту. Потребує аналізу також зміст і характер такого впливу, різноманітні його втілення у вигляді специфічних інститутів політичного транзиту, а також оцінка тенденцій і перспектив поширення практики застосування таких інститутів підчас політичних транзитів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційного дослідження пов'язаний з плановою науково-дослідною роботою Національного університету «Одеська юридична академія» за темою «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (№ державної реєстрації – 011U0006H), безпосередньо пов'язаний з комплексною науково-дослідницькою темою кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» «Особливості впровадження теоретичної моделі паритетної демократії у виборчому процесі України».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження міжнародних чинників створення та діяльності інститутів політичного транзиту та оцінка можливостей їх подальшого застосування в перехідних процесах.

З огляду на поставлену мету визначено такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати сутність політичного транзиту як теоретичного та прикладного феномену;
- визначити наукові засади формування концепції інститутів політичного транзиту в сучасній політичній науці;
- визначити базові поняттєві конструкти дослідження інститутів політичного транзиту, такі як «тимчасовий уряд» та «установчі збори»;
- з'ясувати основні методологічні підходи до системно-синергетичного трактування транзитологічної парадигми;
- дослідити генезу функціонування інститутів політичного транзиту на прикладі тимчасових урядів та установчих зборів;
- проаналізувати особливості формування сучасних інститутів політичного транзиту;
- встановити співвідношення внутрішніх та міжнародних чинників функціонування сучасних інститутів політичного транзиту;
- дослідити вплив позиції міжнародної спільноти в якості фактору створення інститутів політичного транзиту в сучасному світі;
- визначити тенденції розширення міжнародно-політичного впливу на процеси створення та функціонування інститутів політичного транзиту в майбутньому глобалізованому світі.

Об'єктом дослідження є інститути політичного транзиту в глобальному процесі демократичних перетворень.

Предметом дослідження є міжнародні чинники створення та діяльності інститутів політичного транзиту.

Методи дослідження визначаються поставленою метою та дослідницькими завданнями. Методологічну основу дослідження складають як філософські, загальнонаукові, так і спеціальні наукові методи, найбільш ефективні для пізнання політичної сфери. Використання системного підходу дозволило комплексно дослідити системні та загальносистемні риси політичного транзиту, довести можливість його трактування як системи. Використання синергетичного методу дозволило прослідкувати динаміку розвитку політичних транзитів, характер змін всередині системи, розглянути інститут політичного транзиту як джерело розвитку та перетворень. Застосування методів теорії хаосу дозволило встановити характерні риси нелінійності в динаміці політичних транзитів. Використання історичного методу дозволило розглянути досліджувані явища в процесі їх виникнення та формування, а також виявити закономірності їх розвитку. За допомогою компаративного методу був здійснений порівняльний аналіз світового досвіду функціонування інститутів політичного транзиту. Використання інституційного методу та принципу інституційного ускладнення дозволило дослідити закономірності інституційного розвитку в транзитивних країнах. Застосування культурологічного підходу дало змогу проаналізувати

предмет дослідження як культурний феномен, а застосування концепції світоглядних універсалій – дослідити перспективи інститутів політичного транзиту як сформованої цінності, властивої будь-якій демократичній системі.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена вибором теми та методологією дисертаційного дослідження, а також проблематикою, яка до цього часу не мала цілісного розгляду, а саме комплексним дослідженням феномена інститутів політичного транзиту та міжнародних чинників їх створення та діяльності.

Наукова новизна полягає, зокрема, у наступних положеннях та висновках дисертаційного дослідження, які виносяться на захист:

вперше:

обґрунтовано необхідність формування концепції інститутів політичного транзиту в сучасній політичній науці. Доведено, що транзитивні перетворення не відбуваються відокремлено від інституційного механізму держави, що зумовлює створення інститутів, які фактично беруть на себе функцію з організації та практичної реалізації усіх транзитних перетворень та, власне, стають інститутами політичного транзиту, що формує загальносвітову тенденцію;

вироблено системно-синергетичне та культурологічне трактування транзитологічної парадигми крізь призму теорії біфуркацій та із застосуванням концепції світоглядних універсалій. Встановлено, що спричинити початок процесу політичного транзиту може необхідність якісно нових змін у вже сформованій стабільній політичній системі. Процес політичного транзиту, таким чином, стає своєрідною точкою біфуркації, яка виводить політичну систему на інший рівень функціонування, а інститут політичного транзиту виступає організуючим началом структурних перетворень системи;

визначено перспективи створення інститутів політичного транзиту в сучасному глобалізованому світі. Виявлено, що міжнародно-політичний вплив на внутрішньополітичні процеси транзиту каналізується в напрямку створення та підтримки інститутів політичного транзиту, як єдиного легітимного інституту під час перетворень. Обґрунтовано, що в процесі глобальної демократизації буде поширюватись тенденція до створення інститутів політичного транзиту як сформованої світоглядної універсалії;

уточнено:

сутність політичного транзиту як теоретичного та прикладного феномену. Проведено розмежування між політичною трансформацією та політичним транзитом, вказано на відмінність процесів демократичного та політичного транзитів. Встановлено специфічні характеристики політичного транзиту: надзвичайна мінливість результатів переходу, нелінійний та багатовекторний характер протікання політичного транзиту, його тісний зв'язок з міжнародними чинниками;

зміст базових поняттєвих конструктів дослідження інститутів політичного транзиту, таких як «тимчасовий уряд» та «установчі збори». Встановлено, що головними їх цілями щодо організації транзитивних перетворень в державі є визначення базових принципів та шляхів здійснення політичного транзиту, контроль за процесом транзиту, легітимізація та легалізація досягнутих в ході транзиту змін. Обґрунтовано розмежування між установчими зборами та схожими з ними за функціями конституційними конвентами, конституційними конференціями і конституційними комісіями за критерієм процедури обрання членів таких органів;

дістало подальший розвиток:

застосування синергетичного підходу в транзитологічних дослідженнях, а саме розкрито потенціал даної методології у вирішенні прикладних проблем транзитології, зокрема, завдяки використанню концепцій нелінійності, детермінованого хаосу, нерівноваги та еволюціонізму;

аналіз функціонування інститутів політичного транзиту на прикладі тимчасових урядів та установчих зборів. Відтворено генезу становлення даних інститутів, причини, міжнародні та внутрішньополітичні умови їх виникнення, практику та досвід функціонування даних інститутів політичного транзиту в різних країнах; здійснено порівняння результатів їх діяльності;

концепція міжнародних чинників та тенденцій демократизації в сучасному глобалізованому світі. Визначено загальний тренд до посилення міжнародного впливу на формування інститутів політичного транзиту та розширення практики перенесення досвіду різних країн у вирішенні проблем транзиту. Здійснено оцінку перспектив подальшого застосування інститутів політичного транзиту в цих процесах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації розширюють простір для подальшого дослідження широкої проблематики, пов'язаної зі з'ясуванням сутнісних рис різноманітних політичних транзитів та впливу міжнародних чинників на протікання цих транзитів, в тому числі, на тенденції створення інститутів політичного транзиту, а також створюють міцну наукову базу для розробки концепції інститутів політичного транзиту як невід'ємного елементу політичних транзитів.

Окремі положення роботи можуть бути також використані в науково-педагогічній діяльності при підготовці загальних і спеціальних курсів у вищих закладах освіти, написанні підручників і навчальних посібників з політологічних дисциплін, в тому числі з теорії політичних систем, політичної конфліктології, порівняльної політології, з теоретичних засад демократизації тощо; в процесі консультування політичних та адміністративних керівників. Матеріали та висновки роботи можуть бути використані при викладанні окремих тем загального курсу «Політологія» та спеціальних курсів «Теорія модернізації», «Моделі та механізми політичної влади», «Теорія і моделі демократії».

Апробація основних висновків та теоретичних положень дисертації. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях та науково-методичних семінарах кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія». Теоретико-методологічні положення та ідеї, які розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідались та обговорювались під час наступних міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій: Міжнародна наукова конференція молодих науковців, аспірантів і студентів присвячена пам'яті видатних вчених П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова (Одеса, 2008); Міжнародні студентсько-аспірантські наукові конференції «Правова система, громадянське суспільство та держава» (Львів, 2008, 2009); щорічні наукові конференції професорсько-викладацького складу НУ «ОЮА» «Правове життя сучасної України» (Одеса, 2012–2014); Міжнародна науково-практична конференція «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (Одеса, 2012); 13-а Міжнародна міждисциплінарна науково-практична школа-конференція «Сучасні проблеми науки та освіти» (Одеса, 2013); Міжнародна науково-практична конференція «Політико-соціологічні основи становлення демократичної, соціальної і правової держави» (Харків, 2013); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (Одеса, 2013); 6 Міжнародна наукова конференція «European Applied Sciences: modern approaches in scientific researches» (Штутгарт, Німеччина, 2013); IV Міжнародна науково-практична конференція «Федералізм та регіоналізм: пріоритети XXI століття» (Владакавказ, Російська Федерація, 2013); IV Національний конвент МАСПН «Політична наука. Контури міждисциплінарного перетину» (Одеса, 2014); XIII Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-економічний розвиток суспільства майбутнього: тенденції, точки росту, ефективні рішення» (Алмати, Казахстан, 2014); Науково-практична конференція «Суспільно-політичний та соціокультурний розвиток Південного регіону України: історичні традиції і сучасні тенденції» (Одеса, 2014).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 19 одноосібних публікаціях автора, в тому числі 4 статті – у вітчизняних виданнях, затверджених фаховими з політичних наук, 2 статті – у зарубіжних виданнях.

Структура роботи обумовлена специфікою об'єкта і предмета дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів основної частини, які поділяються на 9 підрозділів, висновків по розділах, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 199 сторінок та 22 сторінки зі списком використаних джерел, який містить 212 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність теми дослідження, зв'язок роботи з науковими планами та програмами, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, визначаються наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, наводяться дані про апробацію та публікацію наукових ідей щодо здійснюваного дослідження, його структуру та обсяг.

У **першому розділі «Теоретичні засади дослідження інститутів політичного транзиту»** розкрито теоретичні аспекти наукового аналізу чинників створення та діяльності інститутів політичного транзиту.

У **підрозділі 1.1 «Сутність поняття "політичний транзит"»** розглянуто еволюцію поняття «політичний транзит» та основні підходи до його визначення сучасною політичною наукою.

Відмічено, що значний внесок у розробку сучасних концептуальних засад вивчення політичного транзиту здійснили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як М. А. Баранов, О. Балаян, О. Віте, В. Гельман, Е. Гіденс, Л. Даймонд, Т. І. Заславська, А. Лейпхарт, Х. Лінц, А. Ю. Мельвіль, А. Пшеворський, Д. Растоу, С. Хантінгтон, М. А. Шабанова, Ф. Шміттер, П. Штомпка. Значний внесок у вивчення причин, механізмів та окремих проблем політичного транзиту внесли вітчизняні дослідники Т. В. Бельська, С. Г. Вонсович, Н. І. Кадук, В. В. Кобильник, С. В. Коч, І. О. Мезеря, Ю. А. Нісневич, О. В. Новакова, О. Романюк, О. В. Шевчук та інші.

Визначено, що категорія «політичний транзит» розглядається переважно як характеристика перехідного стану суспільства та його основних підсистем, зокрема політичної, при переході в якісно новий стан. Такий стан переходу не є однолінійним процесом, а може мати багатовекторний характер. Тобто, політичний транзит може охоплювати усі типи перехідних станів соціально-політичних систем з точки зору суттєвої зміни їхнього характеру: не тільки від авторитаризму до демократії, але й навпаки, відповідно до національних, соціокультурних та політичних особливостей держави. Зазначено, що зміст політичного транзиту великою мірою залежить від мети транзиту, оскільки вона задає напрямок і вибір засобів її досягнення.

У **підрозділі 1.2 «Формування концепції інституту політичного транзиту»** проаналізовано становлення концепції інститутів політичного транзиту та обґрунтовано необхідність такої концепції.

Визначено, що питання політичних інститутів, які фактично беруть на себе функцію з організації та практичної реалізації транзитивних перетворень та, власне, стають інститутами політичного транзиту, залишається відкритим в політичній науці. Водночас, аналіз світової історичної та сучасної практики трансформаційних перетворень

підтверджує той факт, що такі перетворення не відбувались і не могли відбутись опосередковано, відокремлено від інституційного механізму держави. Ця прогалина між політичною теорією та реальною політичною практикою обґрунтовує необхідність введення в науковий обіг такої категорії як інститут політичного транзиту, та її детального і всебічного вивчення.

Інститут політичного транзиту визначено, як представницький орган, що бере на себе організацію тих політичних перетворень, які відбуваються в державі, встановлює та закріплює оновлений державний лад, сприяє політичному порядку та стабільності.

У **висновках до першого розділу** підсумовано основні підходи до визначення поняття «політичний транзит», визначено типи перехідних станів, які він охоплює, його специфічні ознаки та характеристики. Доведено неможливість протікання політичного транзиту без відповідних інститутів, обґрунтовано необхідність формування концепції інститутів політичного транзиту, розроблено її основні риси, визначено ознаки та функції даних інститутів.

У **другому розділі «Методологічні засади дослідження чинників створення та діяльності інститутів політичного транзиту»** розглядається поняттєво-категоріальний апарат дослідження, а також методологічні засади дослідження інститутів політичного транзиту та чинників їх створення та діяльності.

У **підрозділі 2.1 «Базові поняттєві конструкти дослідження інститутів політичного транзиту»** проаналізовано зміст понять «установчі збори» та «тимчасовий уряд», як основних різновидів інститутів політичного транзиту.

Визначено, що установчими зборами є тимчасово діючі, представницькі, парламентські установи, уповноважені оформити новий державно-політичний лад, виробити основоположні закони і конституцію держави. Встановлено, що тимчасові уряди використовуються в державотворчій практиці як інститут виконавчої влади, створений в перехідний для держави період, коли в результаті політичної кризи попередній офіційний уряд був повалений шляхом повстання або революції. Тимчасові уряди завжди створюються на визначений термін та з певною метою.

Оскільки існує декілька схожих за функціями інститутів, в роботі проведено розмежування між установчими зборами, конституційними конвентами, конституційними конференціями і конституційними комісіями. Розмежування проведено на основі процедури обрання членів таких органів, так як тільки виборний орган відповідає концепціям народного суверенітету та представництва.

У **підрозділі 2.2 «Методологічні підходи до системно-синергетичного осмислення транзитологічної парадигми»** розкрито

методологічні підходи до трактування транзитологічних явищ, особлива увага приділена синергетичному підходу, як перспективній методології вивчення політичних транзитів скрізь призму теорії біфуркацій. Визначено, що інститут політичного транзиту з точки зору теорії біфуркацій стає тим самим динамічним джерелом, яке виступає організовуючим началом структурних перетворень системи на шляху до атрактора.

В межах системного підходу визначено системні властивості політичного транзиту, багатоманітний характер його взаємодії з іншими елементами політичного процесу, зокрема з інститутом політичного транзиту, як його невід'ємною складовою. Доведено необхідність застосування компаративного методу для вивчення світового досвіду політичних транзитів та їх порівняння, з метою виділення позитивних та негативних рис. Обґрунтовано доцільність застосування історичного методу, внаслідок розміщення процесів політичного транзиту в часовому вимірі, що дозволяє виявити закономірності і протиріччя в їхньому розвитку. Визначено інституційну природу процесів політичного транзиту та обґрунтовано використання принципу інституційного ускладнення для вивчення еволюції політичної системи та закономірностей інституційного розвитку в країнах транзиту. Відзначено перспективність застосування культурологічного підходу для дослідження глобальних тенденцій створення та діяльності інститутів політичного транзиту.

У висновках до другого розділу підсумовані результати аналізу базових концептів дослідження, вказано, що тимчасові уряди та установчі збори є основними, але не єдиними, різновидами інститутів політичного транзиту. Резюмовані основні методологічні підходи дослідження та перспективи застосування обраної методології в досягненні мети дослідження.

У третьому розділі «Міжнародні умови здійснення політичного транзиту» розкрито процес становлення інститутів політичного транзиту та досліджено ключові міжнародні чинники та внутрішні умови, що впливають на їх створення і діяльність.

У підрозділі 3.1 «Гене́за інститутів політичного транзиту» простежено генезу інститутів політичного транзиту на прикладі тимчасових урядів та установчих зборів.

Визначено, що ранні тимчасові уряди створювались з метою підготовки до повернення королівської влади. Практику використання тимчасових урядів можна простежити на початку XIX століття. При аналізі природи цього інституту були розглянуті різноманітні приклади, серед яких: тимчасовий уряд Австралії, тимчасовий уряд в Ізраїлі, післявоєнний уряд у Франції, а також численні тимчасові уряди, що активно створюються та діють в сучасних країнах «арабської весни».

Вивчення генези установчих зборів показало, що в історії практично кожної європейської держави період складних державних і політичних

метаморфоз супроводжувався створенням і діяльністю установчих зборів. Перші установчі збори так само з'являються в XIX столітті в період буржуазних революцій, але лише в XX сторіччі значення установчих зборів, як транзитивного інституту, який відновлює легітимність державної влади, повністю закріплюється. Саме на XX сторіччя припадає пік створення та діяльності установчих зборів.

У підрозділі 3.2 «Особливості формування сучасних інститутів політичного транзиту» встановлено чинники та закономірності створення сучасних інститутів політичного транзиту.

Визначено, що спричинити створення інститутів політичного транзиту може наявність криз всередині політичної системи. Вказано, що перетворення політичної системи може розпочатись під впливом трьох взаємопов'язаних типів криз – структурної, культурної і поведінкової, які є наслідком несумісності або конфлікту різних аспектів політичної системи: цінностей, соціально-політичних структур і поведінки окремих людей.

Встановлено, що до основних внутрішньополітичних чинників формування інститутів політичного транзиту слід відносити рівень політичної свідомості і політичної культури, політичну ідеологію держави, розвиток інституту виборів і демократії, характер економічних відносин та рівень доходів населення. Основними зовнішньополітичними чинниками транзиту виступають, в першу чергу, наявність зовнішньополітичних конфліктів, військові інтервенції, вплив з боку міжнародних організацій тощо.

Визначено, що жоден чинник, взятий окремо, недостатній для пояснення політичного транзиту в усіх країнах або в одній окремо взятій країні; жоден чинник, взятий окремо, не забезпечує початок транзитивних перетворень в усіх країнах; політичний транзит в кожній країні є результатом дії цілої комбінації чинників; комбінація чинників, притаманна окремому політичному транзиту, відрізняється від комбінації, характерної іншому.

У підрозділі 3.3 «Співвідношення внутрішніх та міжнародних чинників функціонування інститутів політичного транзиту» завдяки аналізу підходів до з'ясування причин переходу політичних систем у транзитивний стан та обумовленості виникнення інститутів політичного транзиту, виявлено внутрішні та зовнішні чинники, що обумовлюють діяльність інститутів політичного транзиту.

Зазначено, що внутрішні чинники виникають всередині політичної системи та пов'язані із її взаємодією зі своїми системними елементами, зокрема з політичною владою або виборчою системою.

Проаналізовані зовнішні чинники природного характеру, що перебувають за межами соціально-політичної системи. Серед таких чинників природного характеру можна виокремити природні катаклізми, стихійні лиха, епідемії тощо. Ці чинники хоч і знаходяться поза політичною

і соціальною системою життя суспільства, проте, можуть спровокувати соціальні потрясіння, виникнення політичних конфліктів, кризи державної влади та посилити їхній вплив на політичні процеси в державі, що зумовить розгортання політичного транзиту, а, згодом, створення інституту політичного транзиту.

Щодо зовнішніх чинників соціально-політичного характеру, які включають в себе і міжнародні чинники, то до них належить вплив інших політичних і соціальних систем, зокрема, інших держав, різноманітних урядових і неурядових міжнародних організацій, суспільних організацій і т.д. Зазначений вплив може бути виражений в негативному та позитивному напрямку.

У висновках до третього розділу зазначається, що історична традиція формування інститутів політичного транзиту значною мірою відбивається на характері сучасних інститутів політичного транзиту. Аналіз особливостей формування сучасних інститутів політичного транзиту дозволяє припустити можливість попередження криз всередині політичної системи шляхом превентивного створення інститутів політичного транзиту зі стабілізаційною метою.

У четвертому розділі «Перспективи міжнародно-політичного впливу на створення та діяльність інститутів політичного транзиту» розглядаються перспективи щодо майбутнього інститутів політичного транзиту та розширення практики їх застосування в умовах глобалізованого світу.

У підрозділі 4.1 «Вплив позиції міжнародної спільноти в якості фактору створення інститутів політичного транзиту» встановлено, що в сучасному світі стала досить поширеною тенденція, пов'язана з перенесенням демократичних практик та інститутів з державного рівня розвинутих демократичних країн до країн, які прагнуть транзитивних перетворень власної політичної системи.

Визначено, що посилення міжнародно-політичного впливу на демократизаційні процеси в сучасному глобалізованому світі обумовлено зростаючою взаємозалежністю між державами. Вплив позиції міжнародної спільноти обумовлює необхідність запозичення паттернів організації політичних транзитів та врахування досвіду політичних транзитів інших країн, оскільки міжнародною спільнотою визнаються лише ті державно-політичні перетворення, які здійсненні на загальновизнаних в світі демократичних засадах.

Міжнародна спільнота виробляє та висловлює свою позицію через діяльність в регіональних та міжнародних організаціях, на міжнародних переговорах і круглих столах та через канали транскордонних зв'язків.

У підрозділі 4.2 «Тенденції розширення міжнародно-політичного впливу на процеси створення та функціонування інститутів

політичного транзиту» визначено перспективи розширення міжнародно-політичного впливу на процеси інституалізації політичного транзиту.

Визначено, що основними тенденціями прояву міжнародно-політичного впливу на створення інститутів політичного транзиту на сучасному етапі є створення місії спостерігачів в перехідній країні, ініціація заходів внутрішньодержавного порозуміння, вироблення кроків щодо стабілізації економіки як бази транзитивних перетворень, тощо.

Встановлено, що поняття глобальної демократизації застосовується для того, щоб підкреслити масштаби демократизації в світі. Обґрунтовано, що саме тенденції глобальної демократизації будуть зумовлювати розширення практики застосування інститутів політичного транзиту для організації та оформлення транзитивних перетворень в державі, оскільки ці інститути дедалі більше будуть визнаватись світовою спільнотою в якості невід'ємної частини демократичних перетворень.

У висновках до четвертого розділу зазначається, що посилення міжнародно-політичного впливу може мати як позитивні так і негативні наслідки, проте розширення застосування інститутів політичного транзиту в перехідних процесах покликане гармонізувати та удосконалити сучасний політичний процес.

У Висновках викладаються основні результати, які були отримані в ході дослідження.

Визначено, що «політичний транзит» слід інтерпретувати як характеристику перехідного стану суспільства та його основних підсистем, зокрема – політичної, при переході в якісно новий стан. Відзначено, що політичний транзит може охоплювати усі типи перехідних станів соціально-політичних систем з точки зору суттєвої зміни їх характеру.

Доведено неможливість протікання політичного транзиту без відповідних інститутів, які б забезпечили практичну реалізацію перетворень всередині політичної системи. Сформовано концепцію інститутів політичного транзиту. Визначено, що інститути політичного транзиту мають цільовий, тимчасовий та представницький характер; виконують під час відповідних переходів трансформаційну, організаційну, конститутивну, політичну, контрольну, представницьку і стабілізаційну функції.

Визначено, що тимчасові уряди та установчі збори є основними, але не єдиними, різновидами інститутів політичного транзиту. Установчі збори визначено як тимчасово діючу, представницьку, парламентську установу, уповноважену оформити новий державно-політичний лад, виробити основоположні закони і конституцію держави. Тимчасовий уряд визначено як інститут виконавчої влади, створений в перехідний для держави період, коли в результаті політичної кризи попередній офіційний уряд був повалений внаслідок повстання або революції.

Аналіз особливостей формування сучасних інститутів політичного транзиту довів, що серед чинників, які безпосередньо впливають на процес

створення інститутів політичного транзиту, найважливішими є рівень політичної культури, рівень політичних прав людини, економічний розвиток держави, наявність зовнішньополітичних конфліктів.

Дослідження особливостей формування інститутів політичного транзиту та компаративний аналіз співвідношення внутрішніх та міжнародних чинників їх створення дозволило зробити висновок про можливість попередження криз всередині політичної системи шляхом превентивного створення інститутів політичного транзиту зі стабілізаційною метою під впливом світової спільноти.

Встановлено, що сучасний міжнародно-політичний вплив на внутрішньополітичні процеси спрямовується на формування інститутів політичного транзиту, як єдиного типу легітимних інститутів під час транзитивних перетворень, що виражається в бажанні світової спільноти взаємодіяти лише з ними та визнавати ту владу, яка буде встановлена в результаті їх конститутивної роботи.

Визначено, що вплив міжнародної спільноти може здійснюватись переважно через авторитетні урядові та неурядові міжнародні організації, місії, форуми, канали транскордонного співробітництва, ініціацію внутрішньодержавних переговорів.

Визначено, що оскільки розвиток демократії тісно переплетений з іншими загальносвітовими та цивілізаційними процесами, насамперед з глобалізацією, яка обумовлює постійне зростання взаємозалежності між країнами, то в майбутньому глобалізованому світі тенденції до розширення міжнародно-політичного впливу будуть посилюватись, в тому числі у зв'язку з поглибленням інтеграції між країнами.

Визначено, що саме в процесі глобальної демократизації може поширюватись тенденція до створення інститутів політичного транзиту, які набуватимуть статусу світоглядної універсалії та будуть визнаватись світовою спільнотою, як надбання, властиве будь-якій демократичній політичній системі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гаджієва Д. В. Поняття, ознаки та функції інституту політичного транзиту / Д. В. Гаджієва // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2013. – Вип. 49. – С. 187-193.
2. Гаджієва Д. В. Деякі проблеми сучасної транзитології та шляхи їх вирішення / Д. В. Гаджієва // Освіта регіону. – 2013. – № 4. – С. 69-77.
3. Гаджієва Д. В. Деякі проблеми використання синергетичного підходу в сучасних транзитологічних дослідженнях / Д. В. Гаджієва // Науковий вісник. – Одеса : Фенікс, 2013. – № 25 (204). – С. 130-137.

4. Гаджієва Д. В. Факторний аналіз створення та діяльності інститутів політичного транзиту / Д. В. Гаджієва // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2014. – Вип. 51. – С. 306-313.

5. Гаджієва Д. В. Понятие и роль учредительных собраний в современном политическом процессе / Д. В. Гаджієва // Научный вестник МГИИТ. – 2013. – № 3 (23). – С. 41-46.

6. Gadzhieva D. Theory and practice of constituent assemblies activity in the process of political transition: a comparative survey / D. Gadzhieva // European Applied Sciences: modern approaches in scientific researches. – Stuttgart, 2013. – P. 41-43.

7. Гаджієва Д. В. Проблематика втілення концепції правової держави в Конституції Української Народної Республіки 1918 року / Д. В. Гаджієва // Правова система, громадянське суспільство та держава: Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція. – Львів, 2008. – С. 49-50.

8. Гаджієва Д. В. Правові засади організації та проведення виборів до Установчих зборів Української Народної Республіки (1917 р.) / Д. В. Гаджієва // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: Матеріали Міжнародної наукової конференції молодих науковців, аспірантів і студентів. – О.: Фенікс, 2008. – С. 440-444.

9. Гаджієва Д. В. Правове забезпечення виборів до Установчих зборів Української Народної Республіки в 1917 році / Д. В. Гаджієва // Правова система, громадянське суспільство та держава: Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція. – Львів, 2009. – С. 37-39.

10. Гаджієва Д. В. Разграничение понятий «учредительное собрание», «конституционный конвент», «конституционная конференция», «конституционная комиссия» / Д. В. Гаджієва // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. Т.1. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 245-247.

11. Гаджієва Д. В. Установчі збори як інститут політичного транзиту / Д. В. Гаджієва // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матер. Міжнар. наук. конф. Т.1. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 291-293.

12. Гаджієва Д. В. Інститут політичного транзиту: поняття, ознаки, функції / Д. В. Гаджієва // Сучасні проблеми науки та освіти: матеріали 13-ої Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної школи-конференції. – Одеса, 2013. – С. 42-44.

13. Гаджієва Д. В. Загальна характеристика функціонального призначення інститутів політичного транзиту / Д. В. Гаджієва // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Т.1. – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 244-246.

14. Гаджієва Д. В. Генезис учредительных собраний: от истории к современной политической практике / Д. В. Гаджієва // Политико-

социологические основы становления демократического, социального и правового государства: Материалы международной научно-практической конференции. – Харьков, 2013. – С. 74-76.

15. Гаджиева Д. В. Діяльність тимчасових урядів у світовій практиці державотворення / Д. В. Гаджиева // Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2013. – С. 11-13.

16. Гаджиева Д. В. Соотношение национальных и международных факторов создания институтов политического транзита / Д. В. Гаджиева // Социально-экономическое развитие общества будущего: тенденции, точки роста, эффективные решения: Материалы XIII ежегодной международной научно-практической конференции. В 3-х томах. – Алматы, 2014. – С. 470-476.

17. Гаджиева Д. В. Основні міжнародні чинники створення інститутів політичного транзиту / Д. В. Гаджиева // Політична наука. Контури міждисциплінарного перетину: IV Конвент МАСПН. – Одеса, 2014. – С. 212-213.

18. Гаджиева Д. В. Синергетичний підхід в осмисленні чинників створення та діяльності інститутів політичного транзиту / Д. В. Гаджиева // Суспільно-політичний та соціокультурний розвиток Південного регіону України: історичні традиції і сучасні тенденції: матер. наук.-практ. конф. – Одеса, 2014. – С. 16-19.

19. Гаджиева Д. В. Становлення концепції інститутів політичного транзиту в сучасній політичній науці / Д. В. Гаджиева // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. Т. 2. – Одеса, 2014. – С. 191-193.

АНОТАЦІЯ

Гаджиева Д. В. Міжнародні чинники створення та діяльності інститутів політичного транзиту. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2014.

У дисертації здійснено комплексне дослідження інститутів політичного транзиту, міжнародних чинників їх створення та діяльності та перспектив функціонування.

Проаналізовано природу та теоретичний зміст поняття «політичний транзит», обґрунтовано формування концепції інститутів політичного транзиту в сучасній політичній науці. Вироблено визначення поняття «інститут політичного транзиту», встановлено та розкрито його функції та ознаки. Доведено, що інститути політичного транзиту є неодмінними супутниками політичних транзитів в глобалізованому суспільстві.

Здійснено оцінку перспектив інститутів політичного транзиту в сучасному глобалізованому світі, де досвід демократизації переноситься з однієї країни до іншої. Встановлено, що основними тенденціями прояву міжнародно-політичного впливу на створення інститутів політичного транзиту є створення місій спостерігачів в перехідній країні, ініціація заходів внутрішньодержавного порозуміння, вироблення кроків щодо стабілізації економіки.

Ключові слова: політичний транзит, політичні інститути, міжнародні чинники, світова спільнота, міжнародно-політичний вплив, глобалізація, глобальна демократизація.

АННОТАЦИЯ

Гаджиева Д. В. Международные факторы создания и деятельности институтов политического транзита. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04 – политические проблемы международных систем и глобального развития. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2014.

В диссертации осуществлено комплексное исследование институтов политического транзита, международных факторов их создания и деятельности и перспектив функционирования.

Проанализированы природа и теоретическое содержание понятия «политический транзит», обосновано формирование концепции

институтов политического транзита в современной политической науке. Определено понятие «институт политического транзита», установлены и раскрыты его функции и признаки. Доказано, что институты политического транзита являются неперенными спутниками политических транзитов в глобализованном обществе.

Осуществлена оценка перспектив институтов политического транзита в современном глобализованном мире, где практика демократизации переносится из одной страны в другую. Установлено, что основными тенденциями проявления международно-политического влияния на создание институтов политического транзита являются создание миссий наблюдателей в переходной стране, инициация мероприятий внутригосударственного согласия, выработка шагов по стабилизации экономики.

Ключевые слова: политический транзит, политические институты, международные факторы, мировое сообщество, международно-политическое влияние, глобализация, глобальная демократизация.

SUMMARY

Gadzhieva D. V. International factors of creation and activity of institutions of political transition. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Master of Political Sciences, specialty 23.00.04 – political problems of international systems and global development. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2014.

The dissertation is a complex research of institutions of political transition and international factors of their creation, activity and prospects of functioning.

The nature and the content of the theoretical concept of “political transition” is analyzed. Considered that political transition is not linear process, and can have multi-vector nature. Political transition can cover all types of transition states of socio-political systems in terms of substantial change their character not only from authoritarianism to democracy, but on the contrary, according to national, cultural and political characteristics of the system.

The definition of “institution of political transition” is given; its functions and features are described. Determined that the question of political institutions that actually take on the function of organization and practical implementation of political transition and, in fact, become the transitional institution remains open to political science. However, analysis of world history and contemporary practice of transformational changes confirms the fact that such conversion could not take place indirectly, in isolation from the institutional machinery of the state. This gap between political theory and political practice proves a real need for an introduction to the scientific terminology the category

of the institution of political transition, and its detailed and comprehensive study. It is proved that the institutions of political transition are indispensable companions of transformation processes on the way to a renewed political and social system.

The basic conceptual constructs in research of institutions of political transition, such as “provisional government” and “constituent assembly” are defined. Determined that constituent assembly is temporary, representative, parliamentary institutions authorized to issue new public-political system, to develop fundamental laws of a state and its constitution. Determined that provisional governments known in state practice as an institution of the executive branch, established as a result of the political crisis of the previous official government or when it was overthrown by an uprising or revolution.

Methodological approaches for research of transitional phenomena are given. Special attention is paid to synergetic approach as a perspective methodology for studying political transitions through the prism of the bifurcation theory.

Systems approach studied system properties of political transition, its interaction with other elements of the system, including the institution of political transition as its integral component. The necessity of applying of the comparative method to the study of international experience of political transitions and their comparison in order to highlight the positive and negative features is given. The urgency of the application of historical method with its possibility to identify patterns and contradictions in the development of researched subject is lined. The necessity of the application of institutional method and the principle of institutional complexity for the study of the patterns of institutional development in transitive countries is emphasized.

Established that international political influence on political processes in the country is channeled towards the creation of institutions political transition as the only legitimate institution during transitive changes, resulting in a desire to interact only with its institution and recognize the power that was installed as a result of its constitutive work.

The impact of the international community can take place through authoritative governmental and non-governmental international organizations, missions, forums, transborder cooperation. The main trends of international political impact on the creation of institutions of political transition are the observer missions in transition countries, the initiation of activities for domestic harmony, developing of steps for economic stabilization.

It was concluded that since democracy is closely intertwined with other global and civilizational processes, especially with globalization, which makes continuous growth of interdependence among countries in the future globalized world trend to increased international political influence only intensify, including in connection with the deepening of integration between countries. By this,

greater use of institutions of political transition in transitional processes called up to harmonize and improve the current political process.

Keywords: political transition, political institutions, international factors, world community, international political impact, globalization, global democratization.

Підписано до друку 16.05.2014.
Формат 60х90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК У№ 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.